

“De grond van het hemelse volk”: Zuid-Afrika en de “authenticiteit” van de toeristische ervaring in recente Poolse persberichten

Abstract: *“The land of divine people”. South Africa and the authenticity of touristic experience in the contemporary Polish press*

This article offers an analysis of the contemporary touristic experience in South Africa, based on the travel accounts published in the Polish press in the years 2000-2006. Observations derived from thorough readings of travel accounts complement the theoretical attempt to explain the authenticity of touristic experience as made by MacCannell in his work The Tourist: A New Theory of the Leisure Class (1976), which is viewed as a classic today. Since the solutions proposed by the American scholar are not sufficient, the argument conducted here is along the lines of postmodern thinkers, such as Slavoj Žižek, whose findings enable me to elucidate the contemporary ‘touristic habitus’ to a more satisfactory level. The following analysis allows for a surprising conclusion. Thus the final claim of the paper maintains that it is a tourist’s, not an ethnographer’s, appreciation of “authenticity” in the postmodern period that is superior.

1. Etnologen en toeristen

Over de authenticiteit van het toerisme wordt reeds lang onder theoretici gediscuteerd. De meesten van hen beschouwen de toeristische ervaring als een onauthenticke pseudo-gebeurtenis (Boorstin, 1964; MacCannell, 2002). In het theoretische betoog dat in de jaren zestig en zeventig werd opgebouwd en nog steeds wordt toegepast, werden analyses van de toeristische zoektocht naar authenticiteit tevens voorafgegaan door opmerkingen over het inherente gebrek daaraan. In veel studies wordt de poststructuralistische kritiek helemaal over het hoofd gezien. Deze heeft namelijk de onveranderlijke waarheidscategorieën opgegeven en spitst zich steeds meer toe op de kwestie hoe de authenticiteit door de toeristen zelf wordt ervaren. Volgens mij mogen we de postmoderne veronderstellingen die aan

de ervaring van authenticiteit geen vaste inhoud geven, niet uit het oog verliezen. Met alle zekerheid kan die ervaring niet aan zulke kenmerken van de cultuur worden verbonden als primitiviteit, etniciteit of historische stagnatie.

De ervaring van authenticiteit gaat mijns inziens onscheidbaar gepaard met het occidentalisme dat de ontmoeting met de Ander door de eeuwen heen vergezelde, hoewel dat onlangs pas een bewust feit is geworden. De politieke subalterniteit en verspreiding van westerse cultuurpatronen laat echter andere culturen niet verdwijnen. (Talrijke klaagliederen over de laatste San laten iets anders vermoeden.) De postmoderne theoreticus Gianni Vattimo haalt in dit verband de volgende stelling van Remo Guidieri aan:

Degenen die het uitsterven van andere culturen predikten, zagen niet in (of wilden niet inzien) dat deze culturen [...] hun eigen bestaansvormen binnen de westerse realiteit hebben uitgewerkt. Omdat ze erfgenamen van cultuurvormen zijn waarop ze hun bestaansmogelijkheid opbouwen, zijn ze evenzeer authentiek als de traditionele vormen, hoe irrationeel, paradoxaal of karikaturaal ze ons ook mogen lijken. De contemporaine niet-westerse wereld is een onuitputtelijke bron van levendige vormen die nog onderzocht moeten worden. (Vattimo, 2006:148)¹

Dankzij Vattimo en Guidieri worden we ons ervan bewust dat de ideologisch verankerde etnologie deze levendige vormen niet als onderzoeksobjecten wil erkennen en verder alleen maar de “primitieve” culturen idealiseert. In mijn artikel wil ik laten zien dat de toerist vanzelfsprekend intuïtief op zoek gaat naar waarden die uit een wetenschappelijk etnologisch discours naar populaire voorstellingen van exotische culturen zijn doorgesijpeld, waarden waaraan het in de westerse wereld soms ontbreekt: matigheid, orde, zekerheid en huiselijkheid. Wat hij echter “ter plaatse” te zien krijgt (en dat betreft ook de Zuid-Afrikaanse realiteit) zijn alleen maar contemporaine derivaten van primitiviteit, “hybride vormen, door de moderniteit besmette relictten, marges van het heden die zowel de maatschappijen in de derde wereld omvatten alsook getto’s van industrielanden” (Vattimo, 2006:148-149). Maar juist deze toerist, wiens ervaring van authenticiteit dikwijls als onvoldoende wordt bestempeld, schijnt deze hybride vormen van cultuur beter te begrijpen dan de professionele etnoloog. Deze stelling vormt ook de kern van mijn betoog.

De basis voor mijn onderzoek vormt de Poolse representatie van Zuid-Afrika, beschreven door de toeristen die het land bezochten en vervolgens hun ervaringen in de vorm van artikelen in verschillende (meestal populaire) bladen plaatsten.² Omdat de analyse op microschaal soms meer doeltreffende opmerkingen mogelijk maakt dan een reeks exempla, spits ik mij alleen maar toe op enkele voorbeelden die ik het meest gepast vond. De kwestie die in de onderstaande tekst empirisch onopgelost is gebleven, luidt: In hoeverre sluit de uitbeelding van Zuid-Afrika en de daarmee gepaarde gaande toeristische ervaring aan bij de globale ‘verbeelding’ van Afrika? In mijn veronderstelling is de Europese toeristenindustrie echter

dermate geüniformiseerd dat ze geen verre gaande ervaringsverschillen toelaat. Het beeld dat in Poolse kranten en tijdschriften is geschetst, maakt dus vermoedelijk deel uit van *the global imaginary* van Zuid-Afrika.

2. Toeristische ervaring tussen “podium” en “coulissen”

Voordat ik naar de concrete voorbeelden overga, wil ik op deze plaats graag enkele theoretische opmerkingen maken. Hoewel de meeste doorgaans bekend zijn en misschien niet al te uitgebreid hoeven te worden uiteengezet, wil ik de lezer er toch kort aan herinneren. Voor iedereen die goed bekend is met de sociologische literatuur, is het een gemeenplaats te beweren dat in elk gesprek over de authenticiteit van de toeristische ervaring wordt verwezen naar de Goffman-motieven die in *The Tourist* van Dean MacCannell (2002) zijn opgenomen en verder uitgewerkt.

Het hoofdkenmerk van de moderne tijd is volgens de Amerikaanse deskundige de desintegratie van het echte leven en de daarmee verbonden fascinatie met het “echte” leven van de anderen. Hier ontstaat ook het probleem met de toeristische zoektocht naar de “ware” realiteit van bezochte streken, want de toeristische industrie biedt alleen voorstellingen en scenario’s die speciaal voor de bezoekers worden geprepareerd. In deze kwestie doet MacCannell beroep op het dramaturgische concept van Erving Goffman (2000:135-167). Overeenkomstig zijn theorie wordt de zichtbare en doorgaans zonder enkel voorbehoud waargenomen werkelijkheid van het menselijke gedrag echter niet als onproblematisch ervaren. Ze wordt namelijk afhankelijk gemaakt van de structurele onderscheiding tussen de *podium*- en de *coulissen*-zone. Vooral de coulissen spelen een belangrijke rol in de bipolaire deling van het sociale leven waarbij het vermoedelijk “ware en vertrouwelijke” geconfronteerd wordt met de voorgespiegelde tentoonstelling. Aan het vertrouwelijk zijn met iemand wordt in onze cultuur een grote waarde gehecht. Indien we één van “hen” willen zijn, moeten we tot de coulissen worden toegelaten. De toeristen willen het echte leven zien, zich verbroederen met de inboorlingen. Ze worden echter, zoals eerder opgemerkt, bekritiseerd voor een oppervlakkige, niet authentieke ervaring waar ze zich tevreden mee stellen. Idealiter zou een aspect van een vreemde realiteit, van een vreemde persoon, degelijk verkend en ervaren moeten worden (MacCannell, 2002:147-148).

Deze onderscheiding tussen de onechte voorgevel (podium) en de intieme realiteit wordt door de meeste toeristen te simplistisch beschouwd. Als hen een kijk achter de coulissen wordt gegund, zijn ze er meestal van overtuigd dat het “echte” leven zich automatisch openbaart. Ze lijken er zich niet bewust van te zijn dat de voorgetoverde realiteit *per se* niet helemaal echt hoeft te zijn en dat deze misschien alleen een voorstelling is die aan de structuur van de werkelijkheid ontleend is. Goffman waarschuwt dat het soms moeilijk valt om het podium

van de coulissen te scheiden wanneer beide zones vloeiend in elkaar overgaan. Een goed voorbeeld daarvan is de *township* Soweto, een woonplaats van bijna negenhonderdduizend mensen die tot een bezienswaardigheid is verheven, tot een symbool van de *struggle* tegen de apartheid die in alle gidsen bovenaan de lijst van “verplichte” plaatsen om te bezoeken staat. Dikwijls is het zo dat de voor toeristen voorbereide coulissen niet meer dan kopieën of replieken zijn van echte objecten. Deze kopieën worden echter gepresenteerd als iets wat meer inzicht in de realiteit verschaft dan dat het object zelf ooit zou kunnen doen. Onechte coulissen zijn nog meer misleidend dan de onechte voorgevel. (MacCannell, 2002:159-160)

3. Het Zuid-Afrikaanse podium

De op het podium verblijvende toeristen beschouw ik niet als een grote methodologische uitdaging. Toch vormen ze een interessante groep. Georganiseerde alsook individuele tochten naar Zuid-Afrika kunnen, in termen van Erving Goffman, als een “uitgebreid systeem van werkzaamheden” worden gedefinieerd die “een hele reeks van verplichte rituelen omvatten” (Goffman, 2000:61). Door de lectuur van reisverslagen worden we ervan verzekerd dat er aan het net van voorbereide bezienswaardigheden niet te ontkomen valt tenzij we thuis blijven. Niemand behalve de autochtone bevolking wordt van de bezoekersplichten bevrijd. De meeste reisbureaus adverteren een verblijf in Zuid-Afrika volgens het volgende stramien: “Republiek van Zuid-Afrika: exotisch. In de loop van twee weken [...] zien we Johannesburg, Pretoria, Durban, Kaapstad, alsook o.a. gokpaleizen, goudmijnen en reservaten van Afrikaanse pinguïns. Voorzien wordt ook een fotosafari en zwemmen in de Indische Oceaan.” (*Gazeta Wbyborcza*, 2004) Ondertitels van talrijke artikelen worden aan het herkenbare beeld aangepast: “Het land van adembenemende landschappen”, “Struisvogelbiefstukken”, “Zonder toekomst” (over de Aids-epidemie) of “Sun City” (Rudzinski, 2005). De verslagen geschreven vanaf het toeristische podium getuigen ervan dat de Zuid-Afrikaanse realiteit dikwijls als onproblematisch wordt ervaren en de meest versleten clichés over dit land worden vermenigvuldigd. Als voorbeeld een ietwat uitgebreide aanhaling die de algemene neiging van de auteurs weergeeft:

De volgende dag bezoeken we de uiterst interessante steden: Sun City en Lost City. Sun City – de stad van de zon, gelijk aan het Amerikaanse Las Vegas. De steden zijn gebouwd rondom het Nationale Park Pilansberg. Een adembenemend hotel- en ontspanningcentrum met zwembaden, echte stranden, talrijke glijbanen en zeegolven die tot twee meter stijgen. [...] We passeren zalen en terrassen en bereiken de brug die het zwembad met het hotel verbindt. Op de balustraden staan levensgrote afbeeldingen van olifanten. De brug is versierd met een geweldig mooi portaal van de verloren stad, Lost City, de sprookjesachtige wereld die nooit bestond. We bezoeken een bioscoop waar de kijkers, eigenlijk de passagiers, in hun zetels worden vastgemaakt. Gedurende de film beweegt de hele bank in

het ritme van de boot die de rovers najaagt. Een indruk die moeilijk te beschrijven is. Nabij Johannesburg bezoeken we een typisch Hollands kolonistendorp, en daarnaast, in Gold Reef City, bevindt zich een geëxploiteerde goudmijn. Deze nederzetting ontwikkelde zich later tot de stad Johannesburg. In die goudmijn gaan we met de lift naar beneden, met een helm op en een zaklamp in de hand. Wandelend langs de mijnschachten kijken we naar staven die op echt goud lijken. Aan de oppervlakte wordt de goudsmederij gedemonstreerd, enkele staven liggen naast de oven. Mijn handen jeuken om ze te pakken, maar het kan toch niet... Op de laatste dag van ons verblijf gaan we naar een grote markt en kopen met ons laatste geld standbeelden, maskers en andere souvenirs. Een collega van ons die de bagagemiet was vergeten, kocht een hele grote zak vol met souvenirs. Toen hij op de luchthaven zijn zak op de weegschaal zette, ging die kapot... Zijn zak woog bijna veertig kilogram. (Nath, 2004)

De tekst wordt begeleid met foto's van de "sprookjesachtige" Lost City, levensechte olifanten en leeuwen alsook van de eerste goudzoekers. Zoals we kunnen zien, stelt zich de toerist helemaal tevreden met zijn ervaring. Maar soms is het podium op den duur ook frustrerend en daar zijn vele voorbeelden van te vinden. In de tekst met de veelzeggende titel "Kaap van de Vrome Hoop" beklagt de auteur zich over het gebrek aan authenticiteit, hij is er zich goed van bewust dat hij tijdens het hele verblijf alleen maar de façade te zien krijgt. Zijn reisbureau dist hem naast positieve ook negatieve emoties op, want met armoede en misdaad kan even goed geld worden verdiend.

Gidsen in gezelschap van lijfwachten laten aan geschokte toeristen schamele tonelen zien. Sommige toeren omvatten een bezoek aan armoedige ziekenhuizen waar op de kinderafdeling 80 tot 100 procent van de patiënten aidsdragers zijn – een ware plaag waartegen dit land moet vechten. Na zulke "bezienswaardigheden" is een bezoek in [aan] Soweto niet meer zo indrukwekkend. [...] Toeristische herinneringen aan het Afrikaanse vasteland zijn alleen afhankelijk van het contract dat met een reisagent wordt gesloten. We kunnen kiezen tussen de overweldigende luxe en de uiterste armoede. (Nowakowski, 2006)

Zijn doordringende blik is echter alleen maar schijnbaar. In zijn conclusie gaat hij enkele stappen te ver en beschouwt Zuid-Afrika als één groot podium, beroofd van elke vorm van authenticiteit, een kunstmatige formatie, gecreëerd ten behoeve van het wereldtoerisme: "één ding zouden ze [de toeristen – P.Z.] voor geen geld kunnen krijgen: het échte leven. Het bestaat in Zuid-Afrika gewoon niet." (Nowakowski, 2006) We hebben hier dus met een interessant geval te maken. De frustratie wegens het steeds-op-het-podium-zijn en het gebrek aan een authentiek contact met de Ander leidt tot een volledige ontkenning van de werkelijkheid. De façade, hoewel uit methodologisch oogpunt niet ingewikkeld, is tevens de bron van enorme ontgoocheling. De kwestie van "authenticiteit" in mijn betoog lijkt dus steeds meer brandend te zijn.

4. Onechte coulissen en de ervaring van “authenticiteit”

Hier wordt het probleem moeilijker en mijn redenering krijgt nieuwe betekenislagen. Wat gebeurt er namelijk wanneer de toerist het voor hem voorbereide scenario wil verlaten en op de naast het podium lopende paden iets uiterst zeldzaams wenst te zien, iets wat bijna uit elkaar valt en desintegreert? De zoektocht naar de laatste overblijfsels van “primitieve” volkeren gaat gepaard met het feit hoe belangrijk in onze westerse samenleving zulke categorieën als het “vertrouwelijke” en de “nabijheid aan de Ander” zijn. De Zuid-Afrikaanse of Namibische San maar ook andere “kleurvolle” en “exotische” bevolkingsgroepen zoals de vaak in de Poolse pers beschreven en gefotografeerde Zoeloes, symboliseren de sociale solidariteit en hun groepsverbanden worden dikwijls beoordeeld als ethischer en “echter” dan onze eigen sociale banden waar de rationele afstandelijkheid overheerst.

Om de Zuid-Afrikaanse autochtonen in termen van toeristische bezienswaardigheid te conceptualiseren, moeten we de identiteit van de “primitieve Ander” beter trachten te verstaan. Talrijke academische en populaire representaties van de San, die worden waargenomen als edel, egalitair en perfect aan hun eigen milieu aangepast, leveren een fascinerende maar tevens ook contrasterende achtergrond voor de individualistisch en materialistisch gerichte westerse toeristen. De authentieke andersheid van de San of Zoeloes bestaat niet op zichzelf maar wordt elke keer vervaardigd als een teken dat in een zekere relatie fungeert. Het anders-zijn wordt dus eerst semiotisch gekenmerkt en pas daarna voor de verkoop bestemd als de keerzijde van de ervaring die door de toerist op het podium werd verzameld. De marketingstrategie die rondom de ontmoeting met de autochtonen is ontwikkeld, zal de bezoekers ervan moeten overtuigen dat hun werkelijk de laatste blik wordt gegund voordat de moderne wereld het “primitieve” vernielt (Haape, 1993:61). De ontmoeting met autochtonen wordt ook als een vorm van elitair toerisme gepromoot (Garland & Gordon, 1999:267). Buiten het begane pad van het massatoerisme valt het makkelijker de toerist over te halen om zijn scepticisme tijdelijk op te heffen, zich met zijn gevoel in het gegeven gebeuren of de gegeven plaats te verplaatsen oftewel dat hij zichzelf inbeeldt een avonturier te zijn (Bruner, 1996:297). Vele gidsen, films en glanzende fotoalbums – om maar niet te spreken van de autoritaire verslagen van academische antropologen – leveren talrijke voorbeelden op van hoe de authentieke cultuur van de inheemse bevolking van zuidelijk Afrika eruit moet zien.

In de gids over Namibië, *Insight Guides Namibia*, die in het begin van de jaren negentig gepubliceerd werd en internationaal beschikbaar was, wordt over de San geschreven in termen van hun “magische krachten” en wordt beweerd dat “these last, still almost thoroughly traditional Bushman family groups offer an image of unspoiled humane existence – without class distinctions, where men

and women know and perform their own tasks. Even today, the Bushmen require only a minimum of laws.” (Haape, 1993:60-61) In een andere gids, *Spectrum Guide to Namibia*, wordt de lezer verzekerd dat de San nog steeds hun bestaan als verzamelaars en jagers voortzetten. (Camerapix, 1994:62)

De toeristen schijnen in de ontmoeting met de autochtonen een remedie te zoeken tegen de vervreemding en versplintering van hun bestaan. Die symbolische tegenpool bevestigt onze eigen waardepatronen en geeft ons leven een meer algemene zin. Elisabeth Garland en Robert J. Gordon halen verslagen van toeristen aan die dankzij de ontmoeting met de “authentieke, archaïsche” San de echte essentie van het leven hebben gevonden. Die verslagen zijn er een bewijs van dat het gevoel van “authenticiteit” een ideologische constructie is (Garland & Gordon, 1999:272-273). Tegen die verwachtingen probeert het plaatselijke toerisme opgewassen te zijn. Het aanbod omvat opvoeringen van unieke dansen en rituelen, jachttochten en het logeren bij de inheemse bevolking in hun dorpen. De massamedia creëren de mythologie van authenticiteit op een zeer intense manier en de autochtonen worden goed beloond voor het scheppen van een werkelijkheid die aan de Europese verwachtingshorizon past.

Een uitstekend voorbeeld hiervan is het artikel van Anna Kwiatkowska, 2005 “De grond van het hemelse volk” – een relaas uit Shakaland, de replica van de legendarische Zoeloehoofdstad die in 1984 voor de film *Shaka Zoeloe* werd opgebouwd. Shakaland functioneert tegenwoordig als een commercieel bezigheids- en ontspanningcentrum en biedt, naast modern ingerichte congressalen, ook de mogelijkheid om ingeleid te worden in de traditionele Zoeloecultuur. In de voormiddag nemen de gasten deel aan het Nandi-programma dat naar de moeder van Shaka Zoeloe is genoemd. Na de middag en in de avonduren wordt het Shaka-programma aangeboden. Het omvat onder andere bierconsumptie, een inleiding in het sociale stelsel van de Zoeloes en hun gevechtstactiek, een bezoek aan een Zoeloekraal en een sangoma.

In de tekst is echter zorgvuldig alle informatie gewist die op een tekort van een authentieke ervaring zouden kunnen duiden. Het podium is in de meest intieme coulissen omgeschapen. Volgens de auteur draagt het dorp geen teken van commercialiteit, het behoort aan de “inheemse bevolking van deze grond” die een leven voeren “zoals hun voorouders dat deden”. Kleurvolle foto’s van traditioneel geklede Zoeloevrouwen en mannen die als krijgers zijn afgebeeld worden met de volgende commentaar begeleid: “Dat is geen opvoering voor toeristen. In Shakaland zijn traditionele kleren een alledaags leven.” Kwiatkowska (2005) wil de lezer de indruk geven alsof Shakaland een van elke beschaving afgelegen plaats is waar oeroude tradities worden gecultiveerd: “Dat zijn echt onze eigen huizen. Er is geen elektriciteit, lopend water of andere gerieven. [...] Degenen

die onze traditie en geschiedenis in waarde houden komen hier naartoe om te trouwen en feesten te vieren, om zich zoals het trotse hemelse volk te voelen.” Zelfs de poging om het dorp te bereiken, lijkt een grote uitdaging te zijn: “Toen we dichterbij de palissade kwamen, hoorden we: *Kuleka ikhaya?* – Zullen we de vreemden binnenlaten?, een vraag die traditioneel aan de oudste zoon van het stamhoofd wordt gericht. Een leren band versierde zijn hoofd, een plooi kraag hing op zijn borst, rond zijn polsen droeg hij kralen. Na een korte tijd kregen we het antwoord. We konden binnengaan.” (Kwiatkowska, 2005) Kwiatkowska leert de zeden en gewoonten van de Zoeloes uit de eerste hand kennen en stelt de lezer hun geschiedenis voor. De Zoeloes begeleiden haar in het dorp en later kan ze een deel worden van hun “echte” leven.

– We zagen nu genoeg, ik nodig u uit. Het stamhoofd maakte een duidelijke beweging met zijn hand. We volgden hem. De binnenplaats was met enkele kralen omringd. – Dat zijn de huizen van mijn vrouwen, en dat is mijn huis – hij wees op het grootste gebouw. – Men moet af en toe van een beetje rust genieten – zei hij en ging op de stoel zitten. Drie vrouwen [...] zaten aan zijn voeten, niemand durft hoger te zitten dan het stamhoofd. Een van de vrouwen haalde een ronde pot, roerde de inhoud ervan met een houten lepel, zette het schuim aan de kant en gooide het op de grond. – De eerste, de beste portie is voor de geesten van de voorouders bestemd – fluisterde Cwuele. De vrouw gaf hem de tweede lepel. Hij deed zijn ogen dicht en mompelde tevreden enkele woorden in Zoeloe. (Kwiatkowska, 2005)

Hier moet de vraag worden gesteld waarom Kwiatkowska – die zich vast en zeker bewust is van de commercialiteit van de bezochte plaats – toch haar relaas op deze manier weergeeft. Het meest eenvoudige en voor de hand liggende antwoord zou zijn dat de adresgroep van het vrouwenblad (waar de tekst werd gepubliceerd) een gepaste dosis van exotica opgedist moet krijgen in plaats van een analyse van de toeristenindustrie. Een verklaring kan ook gezocht worden indien we de kwestie van de “authenticiteit” uitvoeriger bekijken. Shakaland wordt wijd en zijd geadverteerd; de zoekmachine Google vindt voor deze bezienswaardigheid binnen 0,32 seconde meer dan éénentachtigduizend verwijzingen en vijftienhonderd Engelse websites voegen bij het lemmata “Shakaland” het adjectief “authentiek” bij.

Mijns inziens hebben we hier te maken met het raadsel van de “authenticiteit” in tijden van de *poseur*, wanneer de cultuurproductie sneller wordt en postmoderne stijlen zoals pastiche en parodie zich – zo ver het oog reikt – vermenigvuldigen. Onder die omstandigheden wordt het herkennen van het origineel steeds moeilijker (Goldman & Papsion, 1996:184). Zuid-Afrikaanse autochtonen zijn enerzijds de gegijzelden van bestaande representaties, anderzijds moeten ze worden beschouwd als actieve vervaardigers van toeristische artefacten en ervaringen. In sommige gevallen presenteren ze niet alleen de archaische kant van hun eigen cultuur, maar ook problemen waarmee ze te kampen hebben als gevolg van culturele hybridisatie en globalisatie. MacCannells bewering dat het toerisme door de hunkering naar

authenticiteit gemotiveerd wordt, valt dus te betwijfelen. Volgens hem zijn mensen van de moderne tijd ervan overtuigd dat de authenticiteit en realiteit elders te vinden zijn: in historische tijden, andere culturen, in het leven dat eenvoudiger en zuiverder is dan hun eigen leven. De hunkering naar authenticiteit en de zoektocht daarnaar zijn voor MacCannell vaste bestanddelen van het modernisme, het bewustzijn dat ons allemaal verenigt (MacCannell, 2002:3).

Hoewel de Zoeloes in Shakaland allerm minst authentiek genoemd kunnen worden (indien we onder de term “authenticiteit” een echte, onveranderde andersheid verstaan), zijn ze toch voor het gevoel van de bezoekers authentiek genoeg. De tekst, maar ook de massa’s die Shakaland elke dag komen bezoeken, laten vermoeden dat de toeristen de dubbele identiteit van de Zoeloes (als een authentieke culturele Ander en als niet-authentieke toeristische objecten) niet als een dissonantie beschouwen. De eerste identiteit ruimt de plaats voor de tweede. Gidsen en brochures die ook nadruk leggen op het contemporaine leven van de Zoeloes laten de toerist geloven dat die *Realpolitiek* van de toeristische interactie juist de enige authentieke ervaring uitmaakt. In één van de lokale kranten plaatst een anonieme toerist een relaas van zijn verblijf in Zuid-Afrika. De commentaar over de inboorlingen, met ondertitel “Allochtonen met sportschoen”, luidt als volgt:

Ik kwam in een dorp van Bosjesmannen aan dat een soort museum bleek te zijn om met toeristen geld te verdienen. [...] Dat konden ze heel goed. Voor rieten kralen zaten mensen met een band rond de heup en sneden figuurtjes uit hout voor de verkoop. Maar dat waren alleen maar hun werk[s]kleren want degenen die niet werkten, liepen in normale Europese kleren en schoenen rond en woonden in betonnen huizen afgedekt met een metalen plaat. (Anoniem, 2000)

Dit soort toerisme kan het metatoerisme worden genoemd (Garland & Gordon, 1999:281). In plaats van de mythische authenticiteit van oeroude stammen wordt een andere soort authenticiteit aangeboden dat op een hoger niveau staat. Het verdriet veroorzaakt door het feit dat de inboorlingen niet als een geanticipeerde Ander ervaren kunnen worden, wordt in dit geval vergoed met het bewustzijn dat dit verdriet een onscheidbaar deel van het contemporaine Zoeloetoerisme uitmaakt en als zodanig als een authentieke zoektocht naar hun andersheid geïnterpreteerd kan worden. Hoewel dat paradoxaal mag klinken, schijnt het toch juist te zijn: de contemporaine toerist definieert (onbewust) de ervaring van de authenticiteit op een postmoderne manier die onder andere door de reeds aangehaalde Gianni Vattimo in wetenschappelijke termen wordt verwoord.

We gaan nu terug naar MacCannell en zijn bewering dat de essentie van het toerisme de zoektocht naar authenticiteit vormt. Volgens mij gaat het hier alleen om de zoektocht zelf en niet om de kwestie van authenticiteit. MacCannell schijnt er geen inzicht in te hebben, stuit op een kennisaporie, weet geen uitweg meer. Hij kan nauwelijks begrijpen waarom de onechtheid van de coulissen door de toeristen

als een normaal bestanddeel van hun ervaring wordt waargenomen. Nog meer: volgens hen is dat nóg een opvoering, ze voelen zich helemaal niet bedrogen, geschokt of geïrriteerd (MacCannell, 2002:163). Deze kwestie blijft in *The Tourist* onopgelost. Hij geeft toe dat er nog geen methodologische perspectieven zijn gegeven die ons laten begrijpen waarom de toeristen zo goed de ontgoocheling verdragen als het “echte” leven op de bezochte plaatsen voor hen verborgen blijft en ze alleen maar de onechte coulissen te zien krijgen (MacCannell, 2002:162). Hier moeten we dus een paar stappen vooruit wagen en proberen te begrijpen dat zolang het zoeken zelf als ‘authentiek’ wordt ervaren, de toeristische producten niet ‘authentiek’ hoeven te zijn. De door de commercialiteit of historische krachten veroorzaakte verandering van culturele producten die door toeristen worden geconsumeerd, heeft hoegenaamd niet als gevolg dat er met deze consumptie wordt opgehouden, alleen worden de accenten anders gelegd.

Een methodologische oplossing kan worden gevonden in de schriften over de werkingsfeer van de moderne ideologie van de Sloveense filosoof, Slavoj Žižek. Ideologie is voor Žižek de manier waarop de samenleving haar voorstelling over de wereld en zijn elementen construeert. Ideologie is volgens hem geen masker dat de ‘echte’ realiteit verminkt overeenkomstig de behoeftes van een bepaalde sociale klasse of groep. Ideologie is de realiteit, er schuilt niets anders achter (Dybel, 2001:XIV). Ideologie is geen hersenschim, geen drogbeeld dat het ‘echte’ vervormt. De sociale realiteit is reeds op zichzelf een ideologische constructie. Het hoofdkenmerk van ideologie is haar vermogen om alle ontsnappingspogingen alsook de kritiek van haar beginsels te absorberen. Indien we de schijn krijgen dat we haar vangarmen kunnen ontvluchten en vervolgens de ‘echte’ realiteit zien, wordt ons in feite de overtuiging aangeboden dat de “sociale realiteit een vlucht van een traumatische, reële kern kan zijn” (Žižek, 2001:62). De redenering van Žižek stelt ons in staat om te beweren dat de ideologie een soort ‘echtheid’ aan onze wereld verleent.

De ‘authenticiteit’ van het Zuid-Afrikaanse inheemse metatoerisme dat contemporaine Zoeloes tentoonstelt, verschilt niet wezenlijk van de realiteit, of eigenlijk *l’effect de reel*, die door Žižek is beschreven. De toerist wordt geconfronteerd met elementen die van het gebrek aan authenticiteit bij de Zoeloe gastgevers getuigen en hem aan de echtheid van zijn ervaring laten twijfelen. Toch past hij zich aan die situatie aan en gebruikt daarbij een taal die juist voor de authenticiteit van zijn ondervinding opkomt. Waarom wordt dus de toeristische zoektocht als authentiek ervaren in een tijd waarin de Zoeloes hun eigen reisondernemingen runnen? “Ideologie beheerst ons voor het eerst op het moment indien we geen tegenstellingen zien tussen haar en de bestaande realiteit, indien de ideologie onze dagelijkse ervaring van de realiteit bepaalt.” (Žižek, 2001:67) Hoe reageert de toerist, die door de propaganda van reisbureaus is gevormd, op de

kloof tussen de ideologische beeldvorming rondom de inboorlingen en zijn directe ervaring? Hij bevestigt de ‘authenticiteit’ van zijn ondervindingen en volgens de redenering van Žižek kan hij deze kloof juist tot zijn voordeel omdraaien: kijk eens, onder het masker van de toeristische ervaring schuilt toch het echte, dagelijkse leven van de inboorlingen; hoewel ze alles voor de opvoering doen, betekent het nog niet dat hun gedrag, handelingen en rituelen niet authentiek zijn. Het succes van ideologie bestaat er juist in dat feiten die er ogenschijnlijk tegenstrijdig mee zijn, toch als argumenten ten voordele hiervan beginnen te fungeren.

De door mij geschetste parallellen tussen de werkingkracht van de moderne ideologie en de toeristische zoektocht naar ‘authenticiteit’ zijn geenszins toevallig. Deze zoektocht naar ‘authentieke’ ervaringen werd allang in verband gebracht met het gebrek eraan, dat voor de burgerlijke samenleving kenmerkend was als gevolg van sociale aliënering en psychische fragmentatie die de moderne conditie typeert. Dit gebrek vormt voor de toerist een traumatische ervaring waaraan we dankzij de moderne ideologie kunnen ontkomen volgens Žižek. De zoektocht naar ‘authenticiteit’ is dus tegelijkertijd een zoektocht naar ideologie die de toerist in staat stelt om zichzelf in het ‘ware’ licht te zien, ook als zijn weerspiegeling alleen maar een onauthentiek Zoeloegezicht zal zijn.

5. Verdediging van de toerist

Ik zou nog verder kunnen gaan door te beweren dat de aanvaarde authenticiteit van die hybride ervaring in feite onze voorstellingen over de Zuid-Afrikaanse realiteit dekoloniseert. Het houdt namelijk in dat we de meest verankerde koloniale toezichhoudende stereotypen verwerpen: esthetica en classificatiepatronen betreffende de etnische realiteit, alsook het verborgen racisme dat achter de nostalgische zoektocht naar de Afrikaanse ‘authenticiteit’ schuilt.

Tot slot een voorbeeld van zo’n dekoloniserende benadering die de hedendaagse kunst tracht te hanteren. Wat onze toeristen onbewust doen, past de recente museale tentoonstellingspolitiek al op een uiterst bewuste manier toe. Een gepaste plaats en vorm voor het tentoonstellen van artefacten van kunstenaars uit andere culturen wordt namelijk steeds meer een gevoelige kwestie. We moeten ons ervan bewust zijn dat het concept van een tentoonstelling, die een vaste plaats in de kunst inneemt, in Europa geboren en gevormd is. Elke presentatie van kunst van Afrikanen of Aborigines wordt tot een presentatie van een andere cultuur onder de voor deze kunst vreemde, als niet vijandige omstandigheden (Popczyk, 2005:28).

Ervaringen die we met de postmoderne toeristische zoektocht naar ‘authenticiteit’ hebben opgedaan, kunnen nu worden vergeleken met voorstellen van Clémentine Deliss op het gebied van de museale politiek. Ze verwerpt het bestaande type van de tentoonstelling die als een statische plaats wordt ervaren

waar artefacten volgens een uitgewerkt ideologisch stramien worden gepresenteerd. Ze introduceert in plaats daarvan een zogenaamd tentoonstellingsveld: statica en duurzaamheid worden vervangen door tijdelijkheid, een toets voor ons kritisch beoordelingsapparaat. Deliss organiseerde in 1990 voor de Grazer Kunstverein en de Weense Academie voor Schone Kunsten een expositie getiteld *lotte or the transformation of the subject*. Bezoekers werden ingeleid in de atmosfeer van een uiterst vreemd ingerichte koloniale winkel: batiks van inboorlingen gemengd met plastic poppen, teddyberen naast terracotta potten. Het bleef in het duister wat door inboorlingen en wat door blanke ‘vervaardigers’ was gemaakt. Onderschriften die een basis vormen voor identificatie en overkoepelende ideologie ontbraken. Dat veroorzaakte bij de bezoekers een gevoel van verlies bij het aanschouwen van de niet geordende diversiteit (Deliss, 2005:381).

Met een gelijksoortig verlies worden ook onze toeristen geconfronteerd: ze zijn er zich zeker van bewust dat oude tegenpolen, “westers-niet-westers”, of “traditioneel-modern”, nog steeds gangbaar in de etnografie, niet meer van toepassing zijn.

Adam Mickiewicz-Universiteit, Pole

Navorsingsgenoot: Universiteit Pretoria

AANTEKENINGEN

1. Indien niet anders aangeduid, zijn alle citaten door mij vertaald.
2. Het materiaal voor mijn analyse werd gekozen uit diverse Poolse persberichten over Zuid-Afrika die tussen 2000 en 2006 door een speciale mediaaatschappij uit 450 kranten en tijdschriften werden geselecteerd en aan mij toegestuurd. Interessant zijn ook kwantitatieve uitkomsten van mijn onderzoek die ons veel inzicht in het contemporaine beeld van Zuid-Afrika in Polen geven. In totaal las ik 1334 persberichten die vervolgens in acht categorieën werden ingedeeld. De meeste door mij onderzochte artikelen (361) kunnen als “Varia” worden gekwalificeerd. Zuid-Afrika verschijnt hier slechts in de marge van een ander, breder onderwerp of wordt als een plaats afgebeeld waar grappige, rare, bijna onmogelijke dingen gebeuren. De teksten zijn kort maar dankzij de anekdotische inhoud blijven ze zeker in het geheugen van de lezer hangen. Enkele voorbeelden: Een duiker die zijn vader in de oceaan wilde begraven, verdronk zelf tijdens deze begrafenisceremonie. (*Kulisz*, 2004) Of: Een Zuid-Afrikaanse burger die tijdens een ruzie zijn zwangere bruid doodschoot en daarna zelfmoord pleegde; toch besloten familie en vrienden dat de overledenen moesten trouwen en pas later worden begraven. (*Głos Szczeciński*, 2004; *Super Nowości*, 2004; *Kurier Szczeciński*, 2004) Of: In Durban vielen gewapende dikke vrouwen ondergoedwinkels aan; ongeacht hun gewicht stalen ze alleen *small*- en *medium*-maten. (*Dziennik Wschodni Lubelski* 2004). Zuid-Afrika wordt een land waar het meest onwaarschijnlijke kan voorkomen. De tweede categorie vormt “Zuid-Afrikaanse binnenlandse politiek” (258), gevolgd door “Cultuur” (246) en “Economie” (184). Het “Toerisme”, het onderwerp van dit artikel, staat op de vijfde plaats met 172 berichten. De andere categorieën zijn: “Wetenschap”

(53), “AIDS” (40) en de “Waarheids- en Verzoeningscommissie” (20). De laatste twee zijn voor mij bijzonder interessant. De aidsproblematiek schijnt namelijk in de beeldvorming rondom Zuid-Afrika niet zo ’n belangrijke rol te spelen als men zou denken. In de meeste gevallen wordt het probleem in een breder kader geschetst. En de Waarheids- en Verzoeningscommissie is in Polen niet alleen een zuiver Zuid-Afrikaanse probleem, maar vormt tevens een soort spiegel voor onze eigen afrekening met het communistische verleden. Deze parallel wordt gebruikt zowel door de ex-communisten alsook door de voormalige oppositieleiders. Het valt op hoe verschillend het concept en de betekenis van de Commissie wordt opgevat. Mieczysław Rakowski, de voorlaatste premier van het communistische Polen (1988-1989), verlangt dat de Zuid-Afrikaanse oplossing in Polen als voorbeeld wordt aanvaard waarbij de oude zonden zouden worden vergeten en vergeven. Na zijn korte bezoek aan Zuid-Afrika schreef hij de volgende opmerkingen: “Dankzij een vergevensgezind beleid ontwikkelt de Zuid-Afrikaanse Republiek zich zonder onnodige woelingen. Toen ik naar de Afrikanen luisterde, die de wijsheid en omzichtigheid van Mandela prezen, dacht ik natuurlijk aan mijn land, aan de steeds terugkerende afrekening met het verleden, de decommissie [de Poolse term voor de afbraak van het communistische systeem – P.Z.], aan de verdoemende kritiek op de Volksrepubliek Polen [de naam van de Poolse staat tussen 1945-1990 – P.Z.], aan mensen die verkleed in het kostuum van oppositieaanhangers rondlopen, aan generaal Kiszczak die nu door de politie wordt vervolgd [generaal Czesław Kiszczak sinds 1945 lid van de Communistische Partij, 1981-1989 minister voor Binnenlandse Zaken; verantwoordelijk voor de organisatie van de Staat van Beleg in 1981, hoofdaangeklaagde in de zaak van de moord op stakers op 13 december 1981 – P.Z.]. [...] Twee verschillende werelden. Daar [in Zuid-Afrika – P.Z.] verzoening en toekomstgerichte politiek, hier haat en revanchisme.” (Rakowski, 2004) Jarosław Kaczyński – tot 1990 in de anticommunistische oppositie, vanaf juli 2006 premier – doet dikwijls beroep op de Zuid-Afrikaanse Waarheids- en Verzoeningscommissie maar heeft er een andere mening over: “Terwijl in Zuid-Afrika verzoening, vergiffenis en absolutie op de voorgrond stonden, gaat het bij ons over aanklacht, vonnis en straf.” (Szostkiewicz, 2005) De Poolse receptie van de Waarheids- en Verzoeningscommissie is een uiterst interessant geval dat hier alleen wordt aangeduid.

VERWIJZINGEN:

ANONIEM.

2000. Polowanie na lwy. Tubyłcy w adidasach. *Głos Pomorza*, 30-31/12.

BOORSTIN, DANIEL.

1964. *The Image: A Guide to Pseudo-Events in America*. New York: Harper.

BRUNER, EDWARD.

1996. Tourism in Ghana. *American Anthropologist*, 98:290-304.

CAMERAPIX.

1994. *Spectrum Guide to Namibia*. Nairobi: Camerapix.

DELISS, CLÉMENTINE.

2005. Swobodne spadanie – stopklatka. Afryka, wystawy, artyści. In: Popczyk, Maria (reds.): 379-410.

DYBEL, PAWEŁ.

2001. Fantazmaty ideologii. In: Žižek, Slavoj: VII-XXXIII.

DZIENNIK WSCHODNI LUBELSKI.

2004. Gang grubych kobiet. 28/07.

GARLAND, ELIZABETH & GORDON, ROBERT J.

1999. The Authentic (In:) Authentic: Bushman Anthro-Tourism. *Visual Anthropology*. (12):267-287.

GAZETA WYBORCZA.

2004. W buszu, na plaży, na wielbłądzie. Gwiazdka, Sylwester 2004. *Dodatek Turystyka*, 27-28/11.

GŁOS SZCZECIŃSKI.

2004. Niecodzienny ślub. 28-29/08.

GOFFMAN, ERVING.

2000. *Człowiek w teatrze życia codziennego*. Vert. Helena Datner-Śpiewak en Paweł Śpiewak. Warszawa: Wydawnictwo KR [1959. *The Presentation of Self in Everyday Life*. Gardencity: Doubleday].

GOLDMAN, ROBERT & PAPSON, STEPHEN.

1996. *Sign Wars: The Cluttered Landscape of Advertising*. New York: The Guilford Press.

HAAPE, JOHANNES (reds.).

1993. *Insight Guides: Namibia*. Singapore: APA.

KULISY.

2004. Niecodzienny pogrzeb. 9/01.

KURIER SZCZECIŃSKI.

2004. Ślub po śmierci. 30/08.

KWIATKOWSKA, ANNA.

2005. Ziemia ludzi nieba. *Sukces*, 5.

MACCANNELL, DEAN.

2002. *Turysta nowa teoria klasy próżniaczej*. Vert. Ewa Klekot en Anna Wieczorkiewicz. Warszawa: Warszawskie Wydawnictwo Literackie Muza SA [1976. *The Tourist: A New Theory of the Leisure Class*. California: University of California Press].

NATH, JANUSZ.

2004. Magiczny kraj. Z wyprawy do Republiki Południowej Afryki. *Nowości. Gazeta Pomorza i Kujaw*, 22/01.

NOWAKOWSKI, MACIEJ.

2006. Przylądek niespełnionych nadziei. *Sukces*, 5/06.

POPCZYK, MARIA (reds.).

2005. *Muzeum sztuki. Antologia*. Kraków: Universitas.

POPCZYK, MARIA.

2005. Wstęp. In: Popczyk, Maria (reds.): 5-42.

RAKOWSKI, MIECZYSLAW.

2004. Okruchy dziennika. *Dziś*, 1.

RUDZIŃSKI, CEZARY.

2005. Kraj oszałamiającej przyrody. *Gazeta prawna. Turystyka*, 28/04.

SUPER NOWOŚCI.

2004. Ślubne życie po życiu. 30/08.

SZOSTKIEWICZ, ADAM.

2005. Lustracje przez konfesjonal. *Polityka*, 8/11.

VATTIMO, GIANI.

2006. *Koniec nowoczesności*. Vert. Monika Surma-Gawłowska. Kraków: Universitas [1985. *La fine della modernità*. Milano: Garzanti Editore].

ŽIŽEK, SLAVOJ.

2001. *Wzniosły obiekt ideologii*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego [1989. *The Sublime Object of Ideology*. New York: Verso].